

**ԻՆՉՈՐԻ ԵՆՔ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ
ԿՈՉՈՒՄ «ՀԱՅՐ»**

**WHY DO WE CALL A PRIEST
“FATHER”?**

Պատրաստեց՝
ԳԷՈՐԳ ՍԱՐԿԱԲԱԳ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

Prepared by
DEACON GEVORK GEVORKIAN

ԵՐԵՒԱՆ 2024

Տպագրուած է «Red Point» ՍՊԸ-ի տպարանում:

Սոյն գրքոյկը նուիրուամ է ի Քրիստոս ննջած որդուս՝

ՖԵԼԻՔՍ ԳԵՈՐԳԵԱՆԻ

յաւերժալոյս յիշատակին

1992-1995

ԽՕՍԶ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ

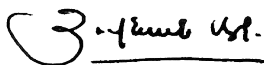
Մեզ համար ուրախութիւն է տեսնել Բարշ. Գեորգ Սրկ. Գեորգեանի նոր աշխատասիրութիւնը՝ «Ինչո՞ւ ենք Քահանային կոչում «Յայր»»: Անոր բովանդակութեան մէջ ներկայացուող վերլուծումները, որ նուիրուած են հոգեւորականին «հայր» եւ «տէր» կոչելու՝ յաճախակի հնչող հարցականի պարզաբանութեանը, յիրաւի կարելոր են եւ յստակօրէն ու սուրբգրային հիմնաւորումներով կը լուսաբանեն շատերու համար դեռեւս մթին այս հարցը:

Հոգեւորականը կոչում է ստացած Աստուծմէ ծառայելու իրեն վստահուած ժողովուրդին՝ տարածելու համար Աւետարանի լոյսը: Հետեւաբար հոգեւորականը նուիրումի կեանքով ապրող անձն է, ով բոլորի համար հայր է ու սպասաւոր: Եւ այս դրոյթը Գեորգ Սարկաւազ Գեորգեանը ընթերցողի համար մատուցած եւ մեկնած է ամենայն մանրամասնութիւններով: Հեղինակին գիտականութիւնը յիրաւի վարակիչ են եւ փաստարկումները համոզուածութիւն կը փոխանցեն ընթերցողին:

Մեր ձգտումը մշտապէս պէտք է ըլլայ հարստացնել մեր ներաշխարհը, հոգին, որ «առաւել է, քան զմարմին», եւ այս աշխատութիւնը մի նոր ու լաւ առիթ կ'ընծայէ մեր հաւատացեալներուն՝ մէկդի դնելու եւս մէկ անորոշութիւն. քանզի մաքուր սրտով եւ լուսաբանուած հաւատքով առաւել տեսանելի կը դառնայ Աստուծոյ ներկայութիւնը:

Մեր օրհնութիւնն ու գնահատանքը կը բերենք գրքի հեղինակին, թող որ Բարշ. Գեորգ Սրկ. Գեորգեանի հոգեւոր եւ ստեղծագործական ջանքերը բազմապատկուին՝ ընթերցողներուն հաւատքի նորանոր պարզաբանութիւններ մատուցանելու համար:

Յովնան Արք. Տէրտէրեան

Առաջնորդ Հիւսիսային Ամերիկայի

Արեւմտեան Թեմի

21 Դեկտեմբերի, 2023

ՍՈՒՏՔ

Որոշ ծայրայեղ ուսմունքներ եւ կրօնական հոսանքներ մեղադրում են մեզ, որ մեր եկեղեցականներին կոչում ենք «վարդապետ», «հայր», «տեր»: Նրանք պնդում են, թէ սա հակասում է սուրբգրային վարդապետութեանը, եւ միայն Աստուած է արժանի այդ կոչումներին, քանզի Յիսուս Ինքը տուեց հետեւեալ հրամանը. **«Բայց դուք որեւէ մէկին ուսուցիչ (ռաբբի, վարդապետ) մի՛ կոչէք, որովհետեւ ձեր ուսուցիչը մէկ է... Եւ երկրի վրայ ոչ մէկին ձեզ հայր մի՛ կոչէք, որովհետեւ մէկ է ձեր Հայրը, որ երկնքում է: Եւ ուսուցիչներ չկոչուէք, որովհետեւ Քրիստոս է ձեր ուսուցիչը»** (Մատթ. 23, 8-10):

Այստեղ Տէր Յիսուս ուզում էր ասել, որ «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» պետք չէ կոչել այն մարդկանց, որոնք փառքը սիրող մարդիկ են, որոնք ուսուցանում են, բայց իրենց ուսուցանածը չեն կատարում: «Հայր» պետք չէ կոչել այնպիսի մարդկանց, որոնք սիրում են «հայր» կոչուել, բայց հայրութիւն չեն անում, եւ որոնք իրենց հօտերն առաջնորդելու եւ արածեցնելու փոխարէն իրենք իրենց են արածեցնում (տե՛ս Եզեկ. 34, 8): Սուրբգրային եւ առաքելական խօսքերից արդէն երեւում է, որ Տէր Յիսուս մեղադրում է փարիսեցիների ներքին հոգեւոր վիճակը, այսինքն՝ մեղադրում են ո՛չ թէ նրանք, ովքեր եկեղեցականներին կոչում են «վարդապետ», «ուսուցիչ», «հայր», «տեր», այլ նրանք, ովքեր իրենց անձի փառքին ծառայելու համար պահանջում են այդպէս կոչուել՝ իրենց անձերը բարձրացնելով՝ հակառակ Տիրոջ հետեւեալ հրամանի. **«Եւ ձեզնից մեծը ձեր սպասաւորը պիտի լինի: Ով իր անձը բարձրացնում**

Է, կը խոնարհուի. եւ ով խոնարհեցնում է իր անձը, կը բարձրանայ» (Մատթ. 23, 11-12):

Եկեղեցու պատմութեան հէնց սկզբից, ինչպէս դա եղել է Հին կտակարանի ժամանակուայ Իսրայէլում, Աստծու կողմից ծառայութեան համար օծեալներին կոչել են որոշակի ջերմութիւն եւ արժանապատուութիւն արտայայտող անուններով՝ «մարգարէ», «ուսուցիչ», «վարդապետ», «ռաբբի», «հայր», եւ «առաջնորդ»: Ինչպէս մեր ընտանիքներում կայ մէկը, ում մենք սիրով «հայրիկ» ենք կոչում, այնպէս էլ յարգում ու պատում ենք բոլոր նրանց, որոնք մեզ առաջնորդեցին դէպի հոգեւոր վերածնունդը մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի միջոցով:

Արդ, տեսնենք, թէ ի՞նչ պէտք է պատասխանել նման առարկութիւնների դիմաց:

«Որեւէ մէկին ուսուցիչ մի՛ կոչէք...»

➤ Նախ քննենք, թէ ինչո՞ւ է Տէր Յիսուս ասում. **«Բայց դուք որեւէ մէկին ուսուցիչ (ռաբբի, վարդապետ¹) մի՛ կոչէք, որովհետեւ ձեր ուսուցիչը մէկ է»** (Մատթ. 23, 8): Տիրոջ այս պատգամը սուրբ առաքեալները չէին կարող հասկանալ այնպէս, ինչպէս փորձում են այն բացատրել հերձուածող քարոզիչները: Եթէ Յիսուսի խօսքերն իրենց բնագրային շրջագծի մէջ վերցնենք, ապա կը տեսնենք, որ Նա ժողովրդին պարզապէս թելադրում էր կեղծաւորութիւնից եւ ամբարտաւանութիւնից հեռու մնալ եւ անկեղծութեանն ու համեստութեանը հետամուտ լինել (տե՛ս Մատթ. 23, 5-7; 23, 11-12; հմմտ. Գործք 7, 2): Քրիստոս այստեղ խօսում է փարիսեցիների ու Օրէնքի ուսուցիչների մասին, որոնք փառքը փնտռող մարդիկ էին, եւ սիրում էին կոչուել «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ»: Տէր Յիսուս դատապարտում է դպիրների եւ փարիսեցիների այդ կեղծաւոր կեցուածքը: Քրիստոս առաջին հերթին պատուիրեց խուսափել կոչումների պատճառով հպարտութիւնից ու սնափառութիւնից, քանզի օրէնսգետներն ու փարիսե-

¹ **Վարդապետ**, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցում կուսակրօն քահանաներին՝ արեղաներին, տրուող գիտական աստիճան: Վարդապետ բառը դասական հայերէնում ունի «ուսուցիչ» հիմնական նշանակութիւնը: Վարդապետին (ինչպէս եւ Աբեղային) անուանում են «Հայր Սուրբ»: Հայ Եկեղեցին ունի վարդապետական տասնչորս աստիճաններ, որոնք շնորհիւմ են յատուկ կրթութիւն աւարտած եւ թեզ ներկայացրած կուսակրօն քահանաներին: Վարդապետի առաջին չորս աստիճանները կոչում են մասնաւոր վարդապետութիւն, իսկ մնացածը կոչում են «ծայրագոյն» վարդապետութիւն:

ցիները, որոշ գիտելիքների տիրապետելով, այնպես էին հպարտանում, կարծես հենց իրենք են ամեն բանի սկզբաղբիւրը: Գիտելիքների եւ մարդկային գոյութեան սկզբնապատճառը Տէր Աստուածն է, ուստի եւ այս բացարձակ իմաստով արգելուած է որեւէ մէկին կոչել «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ»:

➤ Թէեւ Յիսուս կարծես արգելում է «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» եզրոյթի օգտագործումը, սակայն Մատթէոսի Աւետարանում Քրիստոս ինքը որոշ մարդկանց իր եկեղեցում ուսուցիչներ նշանակեց՝ նրանց սովորեցնելով պահել այն ամենը, ինչ որ պատուիրել էր. **«Գնացէ՛ք, ուրեմն, աշակերտ դարձրէ՛ք բոլոր ազգերին... Ուսուցանեցէ՛ք նրանց պահել այն բոլորը, ինչ որ ձեզ պատուիրեցի»** (Մատթ. 28, 19–20): Ուստի, հաւատացեալներն այդ կոչումներն օգտագործում են որպէս պարզ պատուանուններ:

➤ Եթէ Տէր Յիսուս արգելում է «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» կոչելը, ուրեմն ինչո՞ւ են հակաճանողներից շատերը նոյնպէս գործածում՝ «ուսուցիչ», «վարդապետ», «դոկտոր», «պրոֆեսոր» կոչումները: Քրիստոսի՝ **«որեւէ մէկին ուսուցիչ մի՛ կոչեք...»** խօսքերն օգտագործելով՝ այսպիսի մեղադրանք հնչեցնելը նշանակում է, թէ դպրոցներում պետք է բնաւ արգելել «ուսուցիչ» բառը, իսկ գիտնականներին պետք է զրկել իրենց բոլոր գիտական կոչումներից եւ տիտղոսներից. զինուորներին պետք է զրկել զինուորական աստիճանակարգութիւնից, իսկ ծնողին էլ պետք է զրկել «հայր» կոչուելուց, որը, իհարկէ, մարդկային առողջ բանակաւորութեան սահմաններից դուրս է:

«Դոկտոր»-ը պարզապես լատիներենից թարգմանած «ուսուցիչ» բառն է: Նոյնիսկ «պարոն» (տիար, mister), «տիրուհի» (տիկին, mistress) եւ «վարպետ» (master) դիմելաձեւերն այն բառերով են, որոնք Յիսուս նոյնպես յիշատակել է: Այսպիսով, Նրա խօսքերը եթէ պետք է բառացիորեն ընդունուեն, ապա «բարենորոգիչները» նոյնքան մեղաւոր կը լինեն «ուսուցիչ», «վարդապետ», «դոկտոր», «պարոն» եւ «տիկին» բառերն օգտագործելու համար, որքան ուղղադաւան հաւատացեալները՝ «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ», «հայր» կամ «տէր» ասելու համար: Բայց պարզ է, որ դա կը լինի Քրիստոսի խօսքերի թիրոջնկալում: Աստուածաշունչն ու Քրիստոնէական ասանդութիւնը հաստատում են, որ այս պարագայում Յիսուսի խօսքերը բառացիորեն ու նեղմտօրէն պետք չէ ըմբռնել, այլապէս նոյն տրամաբանութեամբ բողոքական քարոզիչների «պատուելի»², «վերապատուելի», «հովիւ» տիտղոսների գործածութիւնը եւս արտօնուած պիտի չլինէր Յիսուսի կողմից: Յետեւաբար, հակաճառողներին պետք է հարցնել, թէ եթէ դուք այդքան խստապահանջ էք Աստծու խօսքի նկատմամբ, ապա ինչո՞ւ ինքներդ չէք հրաժարուում ձեր տիտղոսներից:

➤ Տէր Յիսուս, ասելով **«ձեր ուսուցիչը մէկ է»**, ակնարկում էր Սուրբ Յոզով: Իսկ կեղծաւոր փարիսեցիներն ու օրէնքի ուսուցիչները կարող էին գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար սխալ բաներ ուսուցանել, կարող էին ճշմարտութիւնը չիմանալ կամ էլ այն խե-

² Սա նոյնպէս ուսուցչի տիտղոս է հին խալճայական դպրոցներում:

ղաթիւրել: Այսպիսի բան չի կարող պատահել Սուրբ Զոգու հետ: Յովհաննէս առաքեալը Սուրբ Զոգու մասին ասում է. **«Զոգին ինքն ուսուցանում է ձեզ ամէն ինչի մասին, որ ճշմարիտ է եւ ոչ սուտ»** (Ա. Յովհ. 2, 27): Տէր Յիսուս Սուրբ Զոգուն՝ Մխիթարիչին, ներկայացրեց իբրեւ Ուսուցչի. **«Իսկ Մխիթարիչը՝ Սուրբ Զոգին, որին Զայրը կ'ուղարկի իմ անուամբ, նա ձեզ ամէն բան կ'ուսուցանի եւ ձեզ կը յիշեցնի այն ամէնը, ինչ ես ասացի ձեզ»** (Յովհ. 14, 25): Նաեւ՝ **«Բայց երբ գայ Մխիթարիչը, որին ես ձեզ կ'ուղարկեմ Զօրից, ճշմարտութեան Զոգին, որ ելնում է Զօրից, նա՛ կը վկայի իմ մասին»** (Յովհ. 15, 26):

➤ Տէրն է միակ Ուսուցիչը կամ Վարդապետն այն իմաստով, որ Նա է այն աղբիւրը, **«որից իր անունն է ստանում ամէն ազգատոհմ երկնքում եւ երկրի վրայ»** (Եփես. 3, 15): Չի կարելի տառացիօրէն հասկանալ Յիսուսի ասած «որեւէ մէկին ուսուցիչ մի՛ կոչէք» արտայայտութիւնը, այլապէս Քրիստոս ինքնիրեն կը հակասի, քանի որ Նա վարդապետ կոչեց Նիկողէմնոսին. **«Դո՛ւ ես Իսրայելի վարդապետը եւ դա չգիտե՛ս»** (Յովհ. 3, 10): Եթէ մեր Տէրը նրան «վարդապետ» կոչեց, ով Աստծու խօսքի եւ օրէնքի քարոզիչն էր, ուրեմն ինչո՞ւ մերժել վարդապետ կամ ուսուցիչ կոչել Աստծու խօսքն ու օրէնքը քարոզող մեր օրերի եկեղեցականներին:

➤ «Գործք Առաքելոց»-ում գրուած է. **«Աւստիոքում գտնուող եկեղեցում կային մի քանի մարգարէներ եւ ուսուցիչներ՝ Բառնաբասը եւ Շմաւոնը, որ կոչւում էր Նիւգեր, Ղուկիոս Կիւրենացին, Մանայէնը»** (Գործք 13, 1): Եթէ Ղուկաս աւետարանիչն Աւստիոքի եկեղեցում

ուսուցանող մարդկանց «ուսուցիչներ» է կոչում, ապա ինչո՞ւ են ոմանք մերժում «վարդապետ» կոչել այսօրուայ եկեղեցում ուսուցանող հոգեւորականներին: Նմանապես, Յակոբոս առաքեալն Աստծու խօսքի քարոզիչներին կոչում է «ուսուցանողներ»։ **«Եղբայրներ՛ իմ, շատերդ ուսուցանողներ լինելու չձգտէք: Իմացէ՛ք, որ մեծ դատաստան ենք ընդունելու»** (Յակ. 3, 1):

➤ Պօղոս առաքեալն էլ վկայում է. **«Եւ ում որ Աստուած կարգեց եկեղեցու մեջ, սրանք են. նախ՝ առաքեալներ, երկրորդ՝ մարգարէներ, երրորդ՝ ուսուցանողներ... (վարդապետներ)»** (Ա. Կորնթ. 12, 28): Եւ դարձեալ՝ **«Նա շնորհ տուեց ոմանց լինելու առաքեալներ, ոմանց՝ մարգարէներ, ոմանց՝ աւետարանիչներ, ոմանց՝ հովիւներ եւ ուսուցիչներ (վարդապետներ)»** (Եփես. 4, 11): Եթէ սա է Աստծու կամքը, ուրեմն ինչո՞ւ Նրանց չանուանել վարդապետներ: Պօղոս առաքեալը Նոյնպէս ասում է. **«Աշակերտը թող մասնակից անի ուսուցչին բոլոր բարի բաներում»** (Գաղ. 6, 6): Այս խօսքով Նա պատուիրում է, որպէսզի աշակերտները յարգանք ցուցաբերեն վարդապետների հանդէպ: Առաքեալը Նաեւ հաստատում է, որ պիտի գայ ժամանակ, երբ մարդիկ չեն լսելու ողջամիտ վարդապետութեանը, այլ՝ սեփական ցանկութիւններին համապատասխ եւ իրենց հաճելի բաների մասին խօսող ուսուցիչներ պիտի փնտռեն: **«Պիտի գայ ժամանակ, երբ պիտի չանսան ողջամիտ վարդապետութեանը, այն, իւրաքանչիւրն ըստ իր ցանկութիւնների, ուսուցիչներ պիտի հաւաքի իր շուրջը՝ իր ականջներին հաճելի բաներ լսելու մարմաջով»** (Բ. Տիմ. 4, 3): Եթէ առաքեալը

Նոյնիսկ կեղծ ուսուցիչներին է անուանում «ուսուցիչներ», ապա որքան առաւել պետք է ուսուցիչ կոչել ճշմարտութեան քարոզիչներին:

➤ Տէր Յիսուս ասաց. **«Եւ ուսուցիչներ չկոչուէք, որովհետեւ Քրիստոս է ձեր ուսուցիչը»** (Մատթ. 23, 10): Մեր Ուսուցիչը եւ մեր փրկութեան միակ Առաջնորդը Քրիստոս ինքն է: Տիրոջ այս խօսքն իր նախորդ խօսքերից տարբեր է: Առաջին երկուսի մէջ Յիսուս ասում է. **«Որեւէ մեկին ուսուցիչ մի՛ կոչէք»**, եւ **«ոչ մեկին ձեզ հայր մի՛ կոչէք»**, իսկ հիմա Նա չի ասում **«չկոչէք»**, այլ ասում է՝ **«չկոչուէք»**: «Չկոչէք» ասելը տարբեր է, «չկոչուէք»-ը՝ տարբեր: Ասելով «չկոչուէք»՝ Տէր Յիսուս ցոյց է տալիս, որ որեւէ մարդ թող չկարծի, թէ ինքն է մարդկանց առաջնորդում փրկութեան, որի հեղինակը Տէր Աստուած է. **«Տէրը օրեցօր փրկուածներին նրանց թուի վրայ անելացնում էր»** (Գործք 2, 47):

➤ Տէր Յիսուս զգուշացրեց. **«Բայց դուք այդպէս չիւնէք, այլ՝ ով որ մեծ է ձեր մէջ, թող լինի ինչպէս կրտսերը, իսկ առաջնորդը՝ ինչպէս սպասաւորը»** (Ղուկ. 22, 26): Յիսուսի այս խօսքով հաստատում է, որ իսկական առաջնորդը կամ ուսուցիչը պետք է իրեն տեսնի որպէս փրկութեան ու ճշմարտութեան սպասաւոր, եւ ոչ թէ առաջնորդ: Պօղոս առաքեալը տարբեր առիթներով եկեղեցու ճշմարիտ սպասաւորին անուանում է առաջնորդ. **«Յիշեցէ՛ք ձեր առաջնորդներին, որոնք ձեզ Աստծու խօսքն ասացին... Լսեցէ՛ք ձեր առաջնորդներին եւ հնազանդուեցէ՛ք նրանց, որովհետեւ նրանք հսկում են ձեր հոգիների համար, քանի որ հաշիւ են տալու ձեր փոխարէն»** (Եբր. 13, 7. 17): Եւ

դարձեալ՝ «Տիրոջ կողմից ձեր վրայ նշանակուած առաջնորդներին, ինչպէս նաեւ ձեզ խրատողներին» (Ա. Թես. 5, 12):

«Ոչ մէկին ձեզ հայր մի՛ կոչէք...»

➤ Աղանդաւորական շարժումների յետեւորդները մեղադրում են մեզ՝ ասելով, թէ բոլոր ուղղափառան եւ կաթոլիկ եկեղեցականները, արհամարհելով Քրիստոսի այս պատուիրանը մարդկանց ստիպում են իրենց կոչել «հայր»: Մինչդէռ Տէր Յիսուս ցանկանում էր ասել, որ միայն մէկ Արարիչ եւ երկնաւոր Յայր կայ, ով կարեկցում է ընկածին ու թշուառին, գուրգուրում է Օրէնքի լծի տակ հիւժուողներին եւ հսկում իր զաւակներին՝ չարից ազատագրելու համար: Ինչպէս արդէն նշել էինք, այսպիսին չէին փարիսեցիներն ու Օրէնքի ուսուցիչները: Նրանք իրենց հետեւորդներին Օրէնքի լծից ազատագրելու փոխարէն, ընդհակառակը, Մովսիսական Օրէնքի լծի ստրուկներ էին դարձնում: Պէտք չէ «հայր» կոչել այնպիսիներին, որոնք սիրում են «հայր» կոչուել, բայց հայրութիւն չեն անում, որոնք իրենց հօտերն առաջնորդելու կամ արածեցնելու փոխարէն իրենք իրենց են արածեցնում: Եզեկիէլ մարգարէն յայտնում է. **«Այն բանի համար, որ իմ հօտերն աւարի մատնուեցին, իմ հօտերն անապատի գազաններին կեր դարձան, որովհետեւ հովիւներ չկային, հովիւներն իմ հօտերը չփնտռեցին, հովիւներն իրենք իրենց բտեցին-պարարտացրին եւ իմ հօտերը չարածեցրին»** (Եզեկ. 34, 8-9): Ահա այդպիսին էին փարիսեցիներն ու Օրէնքի ուսուցիչները: Դրա հա-

մար էլ Ամենակալ Տէր Աստուած ասում է. **«Ահաւասիկ ես այդ հովիւներին դէմ եմ ու հօտերս վերցնելու եմ դրանց ձեռքից, արգելելու եմ դրանց, որ արածեցնեն հօտերս, եւ այլեւս դրանք չեն արածեցնելու»** (Եզեկ. 34, 10):

➤ Ծնողի համար «հայր» բառն առաջին անգամ Աստծու հաւանութեամբ գործածեց Ադամը, երբ խօսելով կնոջ մասին՝ ասաց. **«Այդ իսկ պատճառով տղամարդը, թողնելով իր հօրն ու մօրը, պէտք է միանայ իր կնոջը»** (Ծննդ. 2, 24): Աստուած Ինքը ծնողի համար գործածեց «հայր» բառը տասը պատուիրանների մէջ՝ ասելով. **«Պատուիր թո հօրն ու թո մօրը...»** (Ելք 20, 12: Բ. Օրին. 5, 16): Իսկ Առակների գրքում Սողոմոն Իմաստունն ասում է. **«Լսի՛ր, որդեա՛կ, քեզ ծնող հօրը»** (Առակ. 23, 22):

➤ Աստուածաշնչում «հայրութիւն» հասկացութիւնը չի սահմանափակւում միայն մեր երկրային հայրերով եւ Աստծով: Այն օգտագործւում է նաեւ այլ մարդկանց յիշատակելու համար: Բացի կենսաբանական կամ օրինական հայրերից՝ «հայր» բառն օգտագործւում է որպէս յարգանքի ու պատուի նշան նրանց հանդէպ, ում հետ մենք յատուկ յարաբերութիւններ ունենք: Օրինակ՝ Յովսէփն իր եղբայրներին պատմում է Եգիպտոսի թագաւորի հետ Աստծու կողմից իրեն տրուած յատուկ հայրական յարաբերութիւնների մասին. **«Արդ, ոչ թէ դուք էք ինձ ուղարկել այստեղ, այլ՝ Աստուած: Նա ինձ դարձրեց փարաւօնի հայր եւ նրա ողջ տան տէրը եւ համայն Եգիպտացիների երկրի իշխանը»** (Ծննդ. 45, 8-9): Յոբը ցոյց է տալիս, որ նա հայրական դեր է խաղացել աղքատների համար. **«Կոյրին աչք էի եւ կաղ մարդուն՝ ոտք ու**

խեղճերին՝ հայր: Դատ էի անում նրան, ում բնաւ չէի ճանաչում» (Յոբ 29, 16): Աստուած յայտարարում է, որ հայրական դեր է տալու Դաւթի տան տնտեսին՝ Եղիակիմին. «Այն օրը պիտի կանչեմ իմ ծառայ Եղիակիմին, նրան պիտի հազցնեմ քո պատմութեանը, պիտի տամ նրան քո պսակն իր ճոխութեամբ, քո հազարապետութիւնը նրա ձեռքը պիտի տամ, եւ թող նա հայրը դառնայ Երուսաղէմի ու Յուդայի երկրի բնակիչների» (Ես. 22, 20–21): Հայրութեան այս տեսակը վերաբերում է ոչ միայն նրանց, ովքեր իմաստուն խորհրդատուներ են, ինչպէս Յովսէփը, այլեւ նրանց, ովքեր բարերարներ են, ինչպէս Յորը: Դա վերաբերում է նաեւ նրանց, ովքեր հայրաբար հոգեւոր յարաբերութիւններ ունեն ինչ-որ մէկի հետ: Օրինակ՝ Եղիսէն նայեց Եղիային, երբ վերջիսս երկինք էր բարձրանում մրրիկի մէջ՝ աղաղակելով **«Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ, Իսրայէլի կառքը եւ նրա հեծեալը»** (Բ. Թագ. 2, 12) Աւելի ուշ Եղիսէն ինքն է Իսրայէլի թագաւորի կողմից «հայր» կոչուում. **«Երբ Իսրայէլի արքան տեսաւ նրանց, ասաց Եղիսէին. «Սպանե՛մ սրանց, հա՛յր իմ»** (Բ. Թագ. 6, 21):

➤ Յիսուս, ասելով «ոչ մէկին ձեզ հայր մի՛ կոչեք», օգտագործում է «հիպերբոլիա» (չափազանցութիւն)՝ իր յետեւորդներին նախազգուշացնելու համար, որ ոչ ոք պէտք չէ հպարտութեամբ ձգտի պատուոյ կոչումների: Նրա խօսքերը բառացիօրէն չեն հասկացուում այդ համատեքստում: Նոր ուխտի քահանաների հոգեւոր հայրութիւնը Հին ուխտի քահանաների նկատմամբ դրա կիրառման ընդլայնումն է: Դատաւորների գրքում ասուում է. **«Միքան նրան ասաց. «Մնա՛ ինձ մօտ, ինձ համար**

հայր եւ քահանայ եղի՛ր...» (Դատ. 17, 10): Նմանապէս՝
«**Նրանք ասացին նրան. «Լռի՛ր, ձեռքդ բերանիդ վրայ
դի՛ր, ե՛կ մեզ հետ եւ մեզ համար հայր ու քահանայ
եղիր»**» (Դատ. 18, 19):

➤ Որոշ բողոքականներ պնդում են, որ մարդկանց
«հայր» անուանելու գործածութիւնը փոխուել է Նոր
կտակարանում, որ թէեւ Հին կտակարանում որոշ
մարդկանց «հայր» կոչելը կարող էր թոյլատրուել,
սակայն Քրիստոսի ժամանակներից ի վեր դա այլեւս
թոյլատրուած չէ: Այս պնդումը, իհարկէ, ձախողւում է
բազմաթիւ պատճառներով: «Երկրի վրայ ոչ մէկին ձեզ
հայր մի՛ կոչէք» խօսքերը նոյնպէս չի կարելի բա-
ռացիօրէն հասկանալ, այլապէս՝ Քրիստոս Ինքնիրեն կը
հակասի: Յիսուս Ինքն իսկ գործածեց «հայր» բառը
երկրաւոր հայրերի համար (տե՛ս Մատթ. 7, 9): Աղքատ
Ղազարոսի եւ մեծահարուստի մասին առակներ պատ-
մելով՝ Տէր Յիսուս ցոյց տուեց, թէ ինչպէս դժոխքի
տանջանքներում գտնուող մեծահարուստը, տեսնելով
Աբրահամին եւ Ղազարոսին նրա գրկում, աղաղակեց եւ
ասաց. **«Հայր Աբրահամ, ողորմի՛ր ինձ»** (Ղուկ. 16, 24):
Այստեղ նա Աբրահամին «հայր» անուանեց, իսկ Աբրա-
համը նրան կոչեց «որդեակ»: Աբրահամը ոչ միայն
հրեաների հայրն էր, այլ հայր եղաւ բոլոր հաւատա-
ցեալներին. **«Եւ նա ստացաւ թլփատութիւնը իբրեւ
նշան, իբրեւ կնիք այն հաւատի արդարութեան, որ
ունէր անթլփատութեան ժամանակ, որպէսզի նա հայր
լինի բոլոր հաւատացեալներին»** (Հռոմ. 4, 11): Ուրեմն,
բոլոր ազգութիւնները կարող են Աբրահամին հոգեւոր
ժառանգորդներ լինել. **«Քեզ կարգեցի հայր բազում**

ազգերի: Նա հայր է Աստծու առաջ, որին հաւատաց, թէ կենդանացնում է մեռելներին եւ չեղած բաները գոյութեան է կոչում: Աբրահամը, որ անյուսուլթեան մէջ էր, յոյսով հաւատաց, որ ինքը կը լինի բազում ազգերի հայր, ինչպէս որ ասուել էր» (Հռոմ. 4, 17-18): Առաքեալն Աբրահամին բազում ազգերի հայր է անուանում. «Աբրահամը, որ անյուսուլթեան մէջ էր, յոյսով հաւատաց, որ ինքը կը լինի բազում ազգերի հայր» (Հռոմ. 4, 16):

➤ Յիսուս առակ է պատմում, որտեղ որդին դիմում է իր մարմնաւոր հօրը՝ ասելով. «Հայր, մեղանչեցի երկնքի դէմ եւ քո առաջ, այլեւս արժանի չեմ քո որդին կոչուելու» (Ղուկ. 15, 21): Բայց Յիսուս էլ չի մեղադրում անառակ որդուն, երբ նա իր մարմնաւոր ծնողին «հայր» է կոչում:

➤ Մատթէոս աւետարանիչը Յիսուսի այս խիստ խօսքերը («Երկրի վրայ ոչ մէկին ձեզ հայր մի՛ կոչէք») լսելուց յետոյ իր Աւետարանում գրեց, թէ Յիսուս տեսաւ Յակոբոսին եւ նրա եղբայր Յովհաննէսին նաւակի մէջ «իրենց հօր՝ Չեբեդիոսի հետ միասին» (Մատթ. 4, 21):

➤ Առաքեալները «Հայր» են կոչում ո՛չ միայն Աստծուն: Պետրոս առաքեալն ասում է. «Աբրահամի Աստուածը, Իսահակի Աստուածը եւ Յակոբի Աստուածը, մեր հայրերի Աստուածը փառաւորեց իր Որդուն՝ Յիսուսին» (Գործք 3, 13): Նմանապէս՝ «Մեր հայրերի Աստուածը յարուբիւն տուեց Յիսուսին» (Գործք 5, 30): Իսկ Յովհաննէս առաքեալն իր նամակում գրեց. «Մեր հայրերի Աստուածը յարուբիւն տուեց Յիսուսին, որին դուք սպանեցիք՝ խաչափայտից կախելով» (Ա. Յովհ. 2, 13):

➤ Պօղոս առաքեալը յստակօրէն ցոյց է տալիս, որ մեր երկրաւոր հայրերին պէտք է «հայր» կոչել, քանզի ասում է. **«Յիրաւի, եթէ պատկառում ենք մեր մարմնաւոր հայրերից, որոնք մեզ խրատում են, որչա՛փ եւս առաւել պէտք է հնազանդուենք հոգիների Յօրը, որ ապրենք»** (Եբր. 12, 8): Եգիպտոսից դուրս եկող իր նախահայրերի մասին խօսելով՝ նա ասում է. **«Եղբայրներ՛, չեմ ուզում, որ անգիտանաք, որ մեր հայրերը բոլորն էլ ամպի առաջնորդութեան տակ էին եւ բոլորն էլ ծովով անցան»** (Ա. Կորնթ. 10, 1): Առաքեալը Նոյնն ասաց՝ դիմելով ժողովրդին. **«Եղբայրներ՛ եւ հայրեր, այժմ լսեցե՛ք ինձ, որ տամ իմ պաշտպանողականը»** (Գործք 22, 1):

➤ Դարերով աւանդաբար փոխանցւում է հայր-որդի հոգեւոր կապը: Յովհաննէս առաքեալն իր բոլոր աշակերտներին դիմում է. **«Որդեակներ՛ իմ...»** (Ա. Յովհ. 2, 1): Նոյնն ասում էր Պօղոս առաքեալը. **«Որդեակներ՛ս, դուք, որոնց համար վերստին երկունքի մէջ եմ, մինչեւ որ Քրիստոս կերպարանուի ձեր մէջ»** (Գաղ. 4, 19): Պէտք չէ՞ արդեօք «հայր» կոչել այն քահանային, ով Պօղոս առաքեալի նման երկունքի ցաւ է քաշում իր հաւատացեալների համար: Պօղոս առաքեալը հայրական սիրով դիմում է Տիտոսին. **«Տիտոսին՝ հասարակաց հաւատի մէջ իմ սիրելի որդուն...»** (Տիտ. 1, 4): Իսկ Տիմոթէոսին գրում է. **«Տիմոթէոսին՝ հաւատի մէջ իմ սիրելի որդուն...»** (Ա. Տիմ. 1, 2): Փիլիպոսին ասում է. **«Ինձ հետ Աւետարանին ծառայեց այնպէս, ինչպէս որդին՝ հօրը»** (Փիլիպ. 2, 22): Իսկ թեսաղոնիկեցիների Եկեղեցու հաւատացեալներին գրում է. **«Ինչպէս գիտեք**

Էլ, ձեզնից իւրաքանչիւրին, ինչպէս հայրը՝ որդիներին, մխիթարում էինք եւ սփոփում ու վկայութիւն էինք տալիս, որ դուք ընթանաք Աստծուն արժանի կերպով» (Ա. Թես. 2, 11):

➤ Պօղոս առաքեալը տարբեր առիթներով ինքնիրեն «հայր» է կոչում: Փիլիմոնին ուղղուած իր նամակում գրում է. «Աղաչում եմ քեզ իմ որդու՝ Օնեսիմոսի համար, որի հոգեւոր հայրը եղայ ես իմ կապանքների մէջ» (Փիլ. 1, 10): Տիտոսն ու Տիմոթէոսը, Օնեսիմոսը եւ բոլոր առաքեալների աշակերտներն իրենց հերթին համապատասխանաբար որդիական սիրով ընդունում ու պատուում էին իրենց հոգեւոր հայրերին: Եթէ հարազատ ու մարմնաւոր հայրերին պատուում ենք «հայր» կոչելով, ինչո՞ւ չի կարելի նաեւ «հայր» կոչել նրանց, որոնք մեզ համար հոգեպէս «**ծննդական ցաւ են քաշում**» (տե՛ս Գաղ. 4, 19), որոնք խրատում ու մխիթարում են, որպէսզի մենք հոգեպէս վերածնունդէք առաւել աճելով հաւատից հաւատ: Պօղոս առաքեալի հետեւեալ խօսքերից հասկանում ենք, թէ ինչո՞ւ է նա ինքնիրեն կոչում է հաւատացեալների հայր: Թերեւս Նոր կտակարանի ամենաընդգծուած յղումը քահանաների հոգեւոր հայրութեան աստուածաբանութեանը Պօղոսի առաքեալի յայտարարութիւնն է. «Ոչ թէ ձեզ ամօթով թողնելու համար եմ գրում սա, այլ խրատում եմ ձեզ՝ իբրեւ սիրելի որդիների: Թէպէտ եւ բիւր դաստիարակներ ունէք Քրիստոսով, բայց ոչ՝ բազում հայրերը. որովհետեւ Քրիստոս Յիսուսի Աւետարանով ե՛ս ծնեցի ձեզ: Արդ, աղաչում եմ ձեզ, նմանուեցե՛ք ինձ: Դրա համար ձեզ մօտ ուղարկեցի Տիմոթէոսին, որ իմ սիրելի որդին է եւ

հաւատարիմ՝ ի Տէր, որպէսզի յիշեցնի ձեզ իմ ճանապարհները ի Քրիստոս Յիսուս, ինչպէս որ ամենուրեք ուսուցանում եմ բոլոր եկեղեցիներում» (Ա. Կորնթ. 4, 14-17):

➤ Մարդիկ հակուած են դիմելու ինչ-որ արտաքին իշխանութեան: Այդ առիթով Պօղոս առաքեալը պաշտպանում էր իր հայրութիւնը՝ գրելով. **«Եւ արդ, ասում եմ. ձեզնից իւրաքանչիւրն ասում է՝ ես Պօղոսեան եմ, եւ միւսը, թէ՛ ես Ապողոսեան, եւ միւսը, թէ՛ ես՝ Կեփասեան, եւ միւսը թէ՛ ես՝ Քրիստոսեան. իսկ արդ, միթէ բաժանուած է Քրիստոս. միթէ Պօղոսը խաչուեց ձեզ համար. կամ Պօղոսի՞ անունով մկրտուեցիք»** (Ա. Կորնթ. 1, 12-13): Ահա թէ ինչն է Քրիստոս արգելում՝ աղանդաւորութիւնը, որտեղ ուսուցչի անունը դառնում է պայքարի դրոշ ընդդէմ այլ աղանդաւոր հետեւորդների: Բայց հոգեւոր կապերը, որոնք նման են հօր եւ զաւակների փոխյարաբերութիւններին, Տէր Յիսուս ակնյայտօրէն մտադիր չէր արգելել:

➤ Նոր ուխտի առաջին մարտիրոս սբ. Ստեփանոս Նախավկան, ներշնչուած Սուրբ Յոզուց, քահանայապետի հարցին պատասխանեց հետեւեալ կերպ. **«Եղբայրե՛ր եւ հայրե՛ր, լսեցե՛ք ինձ. փառքի Աստուածը երեւաց մեր հօրը՝ Աբրահամին»** (Գործք 7, 2): Ինչպէ՞ս Սուրբ Յոզին սբ. Ստեփանոսին կարող էր ներշնչել փարիսեցիներին «հայրեր» անուանել, եթէ Քրիստոս արգելում էր: Սբ. Ստեփանոսը, յիշելով Մովսէսին, ասում է. **«Ա՛յս Մովսէսն է, որ անապատում հաւաքուած ժողովրդի եւ այն հրեշտակի միջեւ էր, որ Սինա լեռան վրայ խօսեց Նրա հետ եւ մեր հայրերի հետ. նա՛ է, որ կենարար**

պատգամներ ընդունեց՝ մեզ տալու համար: Մեր հայրերը չուզեցին հնազանդուել նրան, այլ նրան մերժեցին ու իրենց սրտերով դեպի Եգիպտոս դարձան» (Գործք 7, 38-39): Յետոյ շարունակում է. «Անապատում մեր հայրերի հետ էր վկայութեան խորանը. ինչպես նա, որ խօսեց Մովսէսի հետ, հրաման տուեց շինել այն՝ ըստ այն օրինակի, որ ինքը տեսել էր: Եւ մեր հայրերն էլ, այն առնելով, բերեցին, երբ Յեսուի հետ գրաւեցին այն ազգերի երկիրը, որոնց Աստուած վտարեց մեր հայրերի առջեւից» (Գործք 7, 44-45): Եւ դարձեալ ասում է. «Կամակորնէ՛ր, որոնց սիրտն ու ականջները փակ են Աստծու կոչին, դուք միշտ Սուրբ Հոգուն հակառակում էք. ինչպես որ ձեր հայրերն էին, այնպես էլ՝ դուք: Ձեր հայրերը մարգարէներից որի՞ն չհալածեցին: Եւ սպանեցին նրանց, որոնք նախօրօք պատմեցին Արդարի գալստեան մասին, որի մատնիչներն ու սպանողները եղաք դուք այժմ» (Գործք 7, 51-52):

➤ Յիսուս իր աշակերտներին ասում է հետեւեալ շատ կարեւոր խօսքերը. «Եւ ամէն ոք, ով թողել է տուն կամ եղբայրներ կամ քոյրեր կամ հայր կամ մայր կամ կին կամ որդիներ կամ ազարակներ՝ իմ անուան համար, հարիւրապատիկ պիտի ստանայ եւ յաւիտենական կեանքը պիտի ժառանգի» (Մատթ. 19, 29): Եւ դարձեալ՝ «Ճշմարիտ եմ ասում ձեզ, չկայ մէկը, որ թողած լինի տուն կամ եղբայրներ կամ քոյրեր կամ հայր կամ մայր կամ որդիներ կամ ազարակներ ինձ համար կամ Աւետարանի համար» (Մարկ. 10, 29): Նրանք, ովքեր իրենց տներն ու ընտանիքները թողնում էին Քրիստոսի համար, նրանց հարազատների պէս էին ընդունում

ուրիշ քրիստոնեական ընտանիքներում: Իսկ բոլոր նրանք, որոնք ծառայում էին Յիսուսին, ամենայն սիրով եւ հոգատարութեամբ մարդկանց հոգիներն առաջնորդում էին դեպի Քրիստոս, եւ հոգեւոր հայրեր դառնում նրանց համար: Բոլոր առաքեալները հայրեր էին քրիստոնեաների համար, իսկ բոլոր քրիստոնեաները՝ իրար հանդեպ եղբայրներ ու քոյրեր: Ինչպէ՞ս պետք էր կատարուէր Քրիստոսի այս պատուիրանը, թէ քրիստոնեաները հարիւրապատիկ հայրեր պիտի ունենան, եթէ նրանք չեն կարող ո՛չ մէկին հայր կոչել:

➤ Քրիստոս, ասելով **«երկրի վրայ ոչ մէկին ձեզ հայր մի՛ կոչէք»**, խօսում է ոչ թէ արտաքինի, այլ ներքինի մասին: Նա դատապարտում է ոչ թէ «հայր» կոչելը, այլ հոգու ներքին այն վիճակը, որը կարող է արտացոլուել նման կոչման մեջ: Եւ դատապարտում է ոչ թէ «հայր» ասողը, այլ ինքն իրեն նման հասցեագրում պահանջողը: Գոյութիւն ունի ունայն ցանկութիւն, կայ ժողովների նախագահութեան եւ պատուի ցանկութիւն, եւ սա՛ է, որ Քրիստոս դատապարտում է: Դատապարտելի է ոչ թէ այն, որ իւրաքանչիւր հասարակութեան մեջ իսկապէս կան ուսուցիչներ եւ աշակերտներ, այլ դատապարտելի է մարդու անձի վեհացման հպարտ ցանկութիւնը: Եւ սա միայն հոգեւորականների մեղքը չէ, այլ շատ ավելի տարածուած մեղք է:

➤ Բոլոր քրիստոնեաները գիտեն, թէ կեանքի միակ աղբիւրը երկնաւոր Հայրն է եւ միմիայն Աստծուն պետք է պաշտել ու երկրպագել: Բայց հարկաւոր է նաեւ սիրել ու պատուել հոգեւոր առաջնորդներին ու հայրերին, որոնց միջոցով իմանում ենք Աստծու մասին: Պետք է սիրել ու

պատուել նաեւ մեր երկրաւոր հայրերին ու մայրերին, ըստ պատուիրանի՝ **«Պատուի՛ր քո հօրն ու մօրը»** (Մարկ. 10, 19): Իսկ այն աղանդաւոր հոսանքները, որոնք այս պատուիրանը սովորեցնում են իրենց լսողներին, պետք չէ շտապեն ուղղադաւաններին մեղադրել: Օգտակար է նաեւ կարգալ սուրբգրային հետեւեալ վկայութիւնները. **«Յայրե՛ր, մի՛ զայրացրէք ձեր որդիներին, այլ մեծացրէ՛ք նրանց Տիրոջ խրատով եւ ուսմամբ»** (Եփես. 6, 4): **«Ծերին խստութեամբ մի՛ յանդիմանի՛ր, այլ յորդորի՛ր որպէս քո հօրը. Երիտասարդներին յորդորի՛ր որպէս եղբայրների»** (Ա. Տիմ. 5, 1): **«Խրատին համբերող էք, Աստուած ձեզ կը մօտենայ իբրեւ որդիների: Ո՞րն է այն որդին, որին հայրը չի խրատում: Եթէ մնաք առանց խրատի, որին բոլորն են բաժնեկից, ապա խորթ էք եւ ոչ թէ հարազատ որդի. յիրաւի, եթէ պատկառում ենք մեր մարմնաւոր հայրերից, որոնք մեզ խրատում են, որչա՛փ առաւել եւս պետք է հնազանդուենք հոգիների Յօրը, որ ապրենք»** (Եբր. 12, 7-9):

➤ Իւրաքանչիւր մարդ կրում է աստուածային կատարելութիւնների եւ Աստծու կերպարի յատկանիշների դրոշմը: Քանի որ այս յատկանիշները բացայայտում են Քրիստոսի կեանքի միջոցով, մարդն աւելի ու աւելի է նմանում Աստծուն: Ենթադրում է, որ եկեղեցականներն ընտրում էին ամենաարդար եւ արժանաւոր քրիստոնեաներից (տե՛ս Գործք 6, 3): Սա նշանակում է, որ քահանան՝ Նոյնիսկ որպէս մարդ, միւսներից աւելի շատ է իր մէջ արտացոլում է երկնային Յօր կատարելութիւնները: Քահանան իր հովուական գործունեութեան ընթացքում կատարում է Ս. Մկրտու-

թեան խորհուրդը եւ հոգեպէս սնուցում իրեն վստահուած համայնքի անդամներին՝ ցուցաբերելով անկեղծ զոհաբերական սէր եւ հոգատարութիւն իր հօտի նկատմամբ, լինելով իր հոգեւոր զաւակների հոգեւոր հայրը:

➤ Քահանային կոչում ենք «հայր», որովհետեւ իր ծառայութեան մէջ նա նմանուում է երկնային Յօրը, ու բացի դրանից՝ նմանուում է լաւագոյն երկրային հայրերին, որպէս իր սիրելի զաւակների բարեխիղճ խնամակալներ եւ դաստիարակներ: Այդ պատճառով Նրան կոչում են հայր: Քրիստոս դատապարտեց իրեայ դպիրներին ու փարիսեցիներին, որոնք թէեւ ճիշդ բաներ էին ասում, բայց Նրանց գործերը չէին համապատասխանում իրենց խօսքերին: Տէրն ասում է. **«Ամէն ինչ, որ Նրանք ձեզ ասեն, արէ՛ք եւ պահեցէ՛ք, բայց մի՛ արեք ըստ Նրանց գործերի, քանի որ ասում են, բայց չեն անում»** (Մատթ. 23, 3): Փրկչի այս խօսքերը նաեւ մեզ են ուղղուած, եւ սա նախազգուշացում է մեզ, որպէսզի չնմանուենք Նրանց:

➤ Ոչ մէկին չի կարելի ստիպել՝ այս կամ այն մարդուն դիմելու «հայր» բառով: Քահանային «հայր» կոչելը եկեղեցական դոգմայի պահանջ չէ, այլ սրտակից, ընտանեկան ու մտերմական կոչ է: Կան խօսքեր, անուանումներ, որոնք գործածուում են միայն մտերմիկ միջավայրում կամ ազգականների միջեւ: Անհնար է արգելել սիրոյ այս դրսեւորումները: Չես կարող արգելել եղբօրը «եղբայր» կոչուել, իսկ հոգեւոր հօրը՝ «հայր»: Եթէ մեր ընտանիքների հայրերին կարելի է հայր կոչել, որքա՛ն աւելի կարելի է հայր կոչել Աստծու Ընտանիքի՝

Եկեղեցու այն հովիվներին, որոնք Քրիստոսի կողմից են կարգուած՝ հայր լինելու եւ հայրութիւն անելու Իր Մարմնի՝ Եկեղեցու անդամներին:

➤ Հայր կոչուելը վերաբերում է սիրոյ այն մտերիմ յարաբերութեանը, որը ներկայ է ընտանիքներում: Եկեղեցու բոլոր հաւատացեալները մէկ հոգեւոր ընտանիք են կազմում, եւ ինչպէս որ լինում են հոգեւոր եղբայրներ ու քոյրեր, այդպէս էլ պիտի լինեն հոգեւոր հայրեր եւ զաւակներ: Ուստի «հայր» յարգալիր տիտղոսը լիովին համապատասխանում է ձեռնադրուած օծեալ քահանային, ով օժտուած է աստուածային շնորհներով: Մենք քահանային «հայր» ենք կոչում, քանի որ Քրիստոսի սուրբ հաւատքին վերաբերող բոլոր հարցերում ընտրեալ քահանան կատարում է իր հայրական պարտականութիւնները՝ ներկայացնելով երկնային Հօրը: Իսկ հաւատացեալները համարում են նրա հոգեզաւակները, որոնց համար նա հոգ է տանում հայրաբար:

➤ Աղանդաւորները մերժում են եկեղեցականներին «հայր» կոչել ոչ թէ այն բանի համար, որ հետեւում եւ հնազանդում Յիսուսի խօսքին, այլ որովհետեւ մերժում են առաքելական օրինական յաջորդականութիւնն ու եկեղեցական իշխանութիւնը: Նոյնիսկ բողոքական նորոգչութեան ամենավաղ առաջնորդներից մէկը՝ Ժան Կալուինը ինքը հաւատում էր, որ Պօղոս առաքեալը ճշգրտօրէն իրեն «հայր» է անուանում: Նա գրել է. «Մինչ Պօղոսը յաւակնում է իրեն «հայր» անուանելու կոչմանը, նա դա անում է այնպէս է, որ չխլի կամ չնուազեցնի Աստծուն շնորուած պատիւը... Միայն Աստուած է Հայրը

բոլոր Իրեն հաւատացողների, սակայն նրանց, որոնց Ինքը ծառայութեան շնորհ է պարգեւում այդ նպատակի համար, նոյնիսկ արտօնում է կիսուել նրա հետ՝ ի պատիւ նրա»³:

➤ Եկեղեցականին կոչում են «հայր», որովհետեւ նա հոգեւոր հայր է եւ տէր է կանգնում իր հոգեւոր հօտին ու Աստծուց ստացած իշխանութեամբ առաջնորդում է իր հաւատացեալ հօտին: Քանի որ Աստուածաշունչը յաճախ է խօսում այս հոգեւոր հայրութեան մասին, մենք ընդունում ենք դա եւ հետեւում ենք առաքեալների սովորութեանը՝ քահանաներին «հայր» կոչելով: Սա չընդունելը նշանակում է չճանաչել եւ չյարգել Աստծու կողմից Եկեղեցուն շնորհուած մեծ պարգեւը՝ քահանայութեան հոգեւոր հայրութիւնը:

Նոյն ոգով, ինչպէս հայրն իր անառակ որդու հետ, քահանան պէտք է հաշտեցնի մեղաւորներին, որոնք մոլորուած են, բայց ճանապարհ են փնտռում դէպի Աստուած: Ինչպէս հայրն է լսում իր զաւակին, այնպէս էլ քահանան պէտք է լսի իր հոգեւոր զաւակներին՝ տալով խորհուրդ եւ մխիթարութիւն: Մենք բոլորս պէտք է մշտապէս աղօթենք մեր քահանայ հայրերի համար, յատկապէս նրանց համար, ովքեր ծառայում են մեր ծովսերում, որպէսզի Աստծու շնորհով նրանք ձգտեն կատարելու հայր լինելու իրենց սուրբ պարտականութիւնը:

➤ Պատուոյ կոչումներն ու տիտղոսները կապուած են ոչ թէ կոնկրետ անձի, այլ այն ծառայութեան հետ, որը

³ <http://ww1.antiochian.org/node/19193> (առ 11/11/2023)

վատահուած է տուեալ անհատին: Եթէ կուսակրօն քահանային դիմում են «Հայր Սուրբ», դա ոչ թէ այն բանի համար է, որ նա անձնապէս անելի սուրբ է, քան ցանկացած սուրբ, այլ այն պատճառով, որ նա բարձր, սուրբ եւ պատասխանատու ծառայութիւն է մատուցում: Պատուոյ կոչումների ու տիտղոսների մէջ դրսեւորում է այն յարգանքը, որը հաւատացեալները տալիս են Եկեղեցու օծեալ սպասաւորներին: Հայ Եկեղեցում հոգեւորականներին դիմելիս պէտք է կոչել՝ «Սրբազան Հայր» (եթէ նա եպիսկոպոս կամ արքեպիսկոպոս է), «Հայր Սուրբ» (եթէ նա կուսակրօն քահանայ է) եւ «Տէր Հայր» (եթէ նա ամուսնացած քահանայ է): Ողջունելիս ասում ենք. «Աստուած օգնական, Սրբազան Հայր Սուրբ» (եթէ նա եպիսկոպոս կամ արքեպիսկոպոս է), «Աստուած օգնական, Հայր Սուրբ» (եթէ նա կուսակրօն քահանայ է), եւ «Օրհնեցէք Տէր Հայր» (եթէ նա ամուսնացած քահանայ է): Իսկ կաթողիկոսին ողջունում ենք՝ ասելով. «Աստուած օգնական, Վեհափառ Տէր»:

➤ Հերձուածող քարոզիչներին պէտք է հարցնել, որ եթէ իրենք այդքան խստապահանջ են Աստծու խօսքի նկատմամբ եւ իսկապէս ունեն այն համոզումը, թէ երկրի վրայ չի կարելի որեւէ մէկին «հայր» կոչել, ապա նրանք իրենց հայրերին արդեօք «հայր» չե՞ն կոչում: Վատահաբար կոչում են: Ուրեմն ինչո՞ւ չեն արգելում իրենց զաւակներին, որպէսզի իրենց «հայր» կամ «հայրիկ» չկոչեն: Եւ ինչպէ՞ս «հայր» չկոչել այն հովուին, ով Մովսէս մարգարէի նման նախընտրում է իր անունը ջնջուած տեսնել Կենաց Մատեանից, քան թէ պատժուած տեսնել իր հօտը (տե՛ս Ելք 32, 31):

Ինչո՞ւ ենք քահանային «տեր» կոչում

➤ Հերձուածողները մեզ մեղադրում են, որ քահանային դիմում ենք «տեր» բառով: Մինչդեռ մենք չենք օգտագործում ենք «տեր» պարզ դիմելաձևը Աստուծու անուան իմաստով: Աստուածաշունչը յստակ ցոյց է տալիս, որ աստուածային բացարձակ իմաստով ոչ մէկին պետք չէ «տեր» կոչել, սակայն որպէս դիմելաձեւ դրանք կարելի է օգտագործել, ինչպէս արել են Քրիստոս եւ Նրա առաքեալները: Քրիստոս ընդունում է «տեր» բառի գործածութիւնը կեանքի տարբեր պարագաներում: Օրինակ՝ Տէրն ասում է. **«Աշակերտն աւելին չէ, քան վարդապետը, եւ որ էլ ծառան՝ քան իր տէրը: Աշակերտին հերիք է, եթէ լինի իր վարդապետի նման, եւ ծառային՝ իր տիրոջ նման. եթէ տանտիրոջը Բեեղզեբուղ կոչեցին, որչա՛փ եւս առաւել՝ Նրա ընտանիքը»** (Մատթ. 10, 24-25): Այստեղ Քրիստոս բացի «տեր» բառից օգտագործում է նաեւ «վարդապետ» բառը: Քրիստոս իր պատմած առակներում յաճախ համեմատութիւններ էր անում տիրոջ եւ ծառայի փոխյարաբերութիւնների միջեւ՝ շատ ընդունելի կերպով բազմաթիւ անգամներ գործածելով «տեր» բառը (տե՛ս Մատթ. 13, 27-29. 52; 18, 24-25, 33-35; 24, 21. 33. 40; 45-51; 25, 19-21; Դուկ. 17, 9-10; 20, 15):

➤ «Տէր» բառը վերաբերում է երկնային եւ երկրային տերերին, ինչպիսիք են՝ Աստուածը, թագաւորը, հրամանատարը, ամուսինը, կառավարիչը, իշխանը, մարգարէ, առաջնորդը, հայրը եւ զօրավարը: Ծննդոց գրքում կարդում ենք. **«Սարան իր մտքում ծիծաղեց՝**

ասելով. «Այն, ինչ մինչեւ այժմ չկարողացայ անել, հիմա՞ պիտի կարողանամ: Իսկ իմ ամուսինն էլ ծերացել է» (Ծննդ. 18, 12): Այստեղ «ամուսին» բառը՝ եբրայերեն **יִתְּ** (ադոն) բառն է, որ թարգմանվում է «տեր», այսինքն՝ մեկը, ով իշխանություն ունի միևսի վրայ: Պետրոս առաքելալն էլ նշում է. «Այդպես էր Սառան, որը հնազանդ էր Աբրահամին եւ նրան իր տերն էր կոչում» (1 Պետ. 3, 6):

➤ «Գործք Առաքելոց» գրքում կարդում ենք, որ երբ բանտապետն արթնացավ եւ բանտի դռները բացուած տեսավ, նա զարհուրած ընկավ Պօղոսի եւ Շիղայի առաջ. եւ նրանց դուրս բերելով՝ ասաց. «Տիարք իմ, ես ի՞նչ պետք է անեմ, որ փրկուեմ» (Գործք 16, 27-30):

➤ «Տեր» բառն ընդունելի են համարել նաեւ Քրիստոսի առաքելները եւ շատ անգամներ են այն գործածել իրենց գրուածքներում: Պօղոս առաքելալն իր նամակներում «տեր» բառն օգտագործում է տարբեր առիթներով: Ահա մի քանի օրինակներ.

«Կինն իր մարմնի տերը չէ, այլ՝ մարդը: Նոյնպես եւ՝ մարդն իր մարմնի տերը չէ, այլ՝ կինը» (Ա. Կորնթ. 7, 4):

«Թեպետեւ այսպես կոչուած աստուածներ կան թե՛ երկնքում եւ թե՛ երկրի վրայ. արդարեւ, կան բազում աստուածներ եւ բազում տերեր: Բայց մեզ համար միայն մե՛կ Աստուած կայ, Յայր, որ ստեղծել է ամեն բան, եւ մենք ապրում ենք նրանով. եւ՝ միայն մե՛կ Տեր Յիսուս Քրիստոս, որի միջոցով ստեղծուեց ամեն ինչ, եւ մենք ապրում ենք նրանով» (Ա. Կորնթ. 8, 5-6):

«Ծառանե՛ր, ամեն ինչում հնազանդ եղէք ձեր մարմնաւոր տերերին, ոչ թէ մարդահաճոյ կերպով,

ցուցադրական ծառայութեամբ, այլ սրտի անկեղծութեամբ՝ երկիւղ կրելով Տիրոջից» (Կող. 3, 22):

«Ծառանէ՛ր, հնազա՛նդ եղէք ձեր մարմնաւոր տէրերին ահով եւ դողով եւ անկեղծ սրտով, ինչպէս հնազանդ էք Քրիստոսին... եւ դուք, տէրէ՛ր, նո՛յնն արեք նրանց հանդէպ՝ մի կողմ թողնելով սպառնալիքները. իմացէ՛ք, որ ե՛լ նրանք, ե՛լ դուք Տէր ունէք երկնքում, եւ նրա առաջ աչառութիւն չկայ» (Եփես. 6, 5. 9):

«Յորդորի՛ր ծառաներին, որ հնազանդ լինեն իրենց տէրերին եւ ամէն ինչում լինեն հաճելի նրանց. ոչ հակառակուող» (Տիտ. 2, 9):

«Բոլոր նրանք, ովքեր ծառայութեան լծի տակ են, նրանցից իւրաքանչիւրը թող իր տէրերին պատուի արժանի համարի, որպէսզի Աստծու անունն ու վարդապետութիւնը չանարգուի: Իսկ նրանք, որ հաւատացեալ տէրեր ունեն, թող չարհամարհեն, որ նրանք եղբայրներ են, այլ աւելի լաւ ծառայեն, քանի որ հաւատացեալներ են եւ սիրելի եղբայրներ, որոնք յանձն են առել բարերարութիւնը» (Ա. Տիմ. 6, 1-2):

➤ Ըստ Պետրոս առաքեալի՝ այս երկրի վրայ բոլոր «տէր» կոչուողներն իրենց միակ ու բացարձակ Տէրն ունեն երկնքում. «Յարգեցէ՛ք բոլորին, սիրեցէ՛ք եղբայրութիւնը, վախեցէ՛ք Աստծուց, պատուեցէ՛ք թագաւորներին: Ծառանէ՛ր, ամէն ինչում երկիւղով հնազա՛նդ եղէք տէրերին, ոչ միայն բարիներին եւ հեզաբարոներին, այլեւ դաժաններին, քանի որ Աստծուց է այն շնորհը, երբ մէկը յանիրաւի վիշտ է կրում բարի խղճով» (Ա. Պետր. 2, 18-20): Նաեւ գրում է. «Այդպէս էր Սառան,

որը հնազանդ էր Աբրահամին եւ նրան իր տէրն էր կոչում. եւ դուք նրա զաւակները եղաք» (Ա. Պետր. 3, 6):

Յովհաննէս Աստուածաբանը եւս իր «Յայտնութիւն» գրքում ասում է. «Եւ սրանք պատերազմելու են Գառան դէմ, եւ Գառը նրանց յաղթելու է, քանի որ նա Տէրն է տէրերի եւ Թագաւորը՝ թագաւորների. եւ ովքեր նրա հետ են, կանչուածներ են, ընտրեալներ եւ հաւատարիմներ» (Յայտ. 17, 14): Եւ դարձեալ՝ «Եւ իր պատմութեանի ու իր մարմնի մասերի վրայ կար գրուած մի գրութիւն՝ Թագաւոր թագաւորների եւ Տէր տէրերի» (Յայտն. 19, 16):

**WHY DO WE CALL A PRIEST
“FATHER”?**

PREFACE

Some extreme teachings and religious groups criticize us for calling our clergymen “teacher” (rabbi, vartabed), “father” (hayr), or “der” (master, lord⁴). They claim that this contradicts the scriptural doctrine and that only God is worthy of those titles because Jesus gave the following order, **“But do not call anyone a teacher, because your teacher is one... And do not call anyone on earth your Father because your Father is one who is in heaven. And do not be called teachers, because Christ is your teacher.”** (Mt. 23, 8-10)

Here, the Lord Jesus wanted to say that those people who are glory-loving people who teach but do not practice what they teach should not be called *teachers* (vartabeds). Those who do not practice fatherhood, and instead of leading and shepherding their flocks, shepherds themselves, should not be called *father* (see Ezek. 34, 8). From the scriptures and apostolic words, the Lord Jesus blames the inner spiritual condition of the Pharisees; that is, they blame not those who call the clergymen teacher, father, or der, but those who, to serve the glory of their persons, demand to be called so, exalting their persons, contrary to the following command of the Lord, **“And the elder of you will be your**

⁴ Armenian priests who do not choose celibacy are allowed to be married before ordination. They are known as “Kahana”, and the surnames of their descendants have adopted the prefix “Der” (or “Ter” in Eastern Armenian), meaning “master” or “lord”, to indicate their lineage.

servant. Whoever exalts himself, humbles himself. and whoever humbles himself will be exalted.” (Mt. 23, 11-12)

From the very beginning of the history of the church, as it was in the time of the Old Testament in Israel, those anointed by God for service were called by names expressing a certain warmth and dignity, such as teacher, rabbi, master, father, prophet, and leader. Just as there is someone in our families whom we lovingly call *father*, we respect and honor all those who led us to spiritual rebirth through our Lord Jesus Christ.

Now, let's see what should be answered before such objections.

“Do not call anyone a *teacher*...”

➤ First, let’s examine why the Lord Jesus says this, “**But do not call anyone a *teacher* (vartabed⁵) because your teacher is one.**” The Holy Apostles did not understand this message of the Lord in the way that schismatic preachers try to explain it. Let’s take the words of Jesus in its original context. He instructed the people to avoid hypocrisy and arrogance and pursue sincerity and modesty (see Mt. 23, 5-7; 23, 11- 12; cf. Acts 7, 2). Christ is speaking here about the Pharisees and teachers of the Law who sought glory and loved to be called *teachers*. Lord Jesus condemns the hypocritical attitude of the scribes and Pharisees. First, Christ commanded that pride, vanity, and arrogance due to titles be avoided because the scribes and Pharisees, possessing some knowledge, were proud and boasted as if they were the origin of everything. God is the first cause of knowledge and human existence; therefore, it is forbidden to call anyone a *teacher* in this absolute sense.

⁵ Vartabed is a title given to highly educated hieromonks in the Armenian Apostolic Church. The term vardapet in Classical Armenian had the primary meaning of “teacher” or “headteacher”. Vardapet (like Abegha, hieromonk) is called “Hayr Sourb” (Holy Father)”. The Armenian Church has fourteen ranks of vardapet, which are granted to celibate priests who have completed special education and presented a thesis. The first four ranks of vardapet are called “*vardapetutyun*” or ‘partial/minor vardapet-hood’, while the remaining ten are called “*tsayraguyn vardapetutyun*” or ‘supreme vardapet-hood’.

⁵ Armenian priests who do not choose celibacy are allowed to be married before ordination. They are known as “Kahana”, and the surnames of their descendants have adopted the prefix “Der” (or “Ter” in Eastern Armenian), meaning “master” or “lord”, to indicate their lineage.

➤ Although Jesus seems to forbid using the term *teacher*, in the Gospel of Matthew, Christ Himself appointed certain people as teachers in His Church, teaching them to observe all He had commanded. **“Go therefore and make disciples of all nations...and *teaching* them to obey everything that I have commanded you. And remember, I am with you always, to the end of the age.”** (Mt. 28:19–20) Therefore, believers use these titles as simple names of honors.

➤ If the Lord Jesus forbids calling someone a *teacher*, then why do many refuters use titles such as *teacher*, “doctor,” “professor,” “pedagogue,” and “educator”? Using Christ’s **“Do not call anyone a teacher”** words to make such an accusation means that the word *teacher* should be banned in schools, scientists should be deprived of all their academic names and titles, soldiers should be deprived of military rank, and parents should be deprived of being called *father*, which of course is beyond the limits of human common sense.

A *doctor* is translated from Latin as a *teacher*. Even “Mister” and “Mistress” (“Mr.” and “Mrs.”) are forms of the word “Master,” also mentioned by Jesus. Thus, if His words are meant to be taken literally, then the Reformers are just as guilty for using the words *teacher*, *doctor*, *master*, and *mister* as orthodox believers for saying, *father*. But it is clear that this would be a misunderstanding of Christ’s words. The Bible and Christian tradition confirm that, in this case, the words of Jesus should not be understood literally and narrowly; otherwise, according to the same logic, the use of

Protestant preacher's titles "Patveli" (Reverend), "Verapatveli" (Very Reverend), or "Pastor" would not have been approved by Jesus. Therefore, the naysayers should be asked that if you are so strict about God's word, why don't you give up your titles yourself?

➤ Lord Jesus, saying, "**Your teacher is one,**" referred to the Holy Spirit. And the hypocritical Pharisees and teachers of the Law could have knowingly or unknowingly taught wrong things; they could not have known the truth and distorted it. This cannot happen to the Holy Spirit. John the Apostle says about the Holy Spirit, "**The Spirit himself teaches you about everything true and not a lie.**" (1 Jn. 2:27). Lord Jesus introduced the Holy Spirit, the Comforter, as a Teacher, "**And the Comforter, the Holy Spirit, whom the Father will send in my name, He will teach you all things and remind you of everything I told you**" (Jn. 14, 25). Similarly, "**But when the Comforter comes, whom I will send to you from the Father, the Spirit of Truth, who proceeds from the Father, He will testify about me**" (Jn. 15:26).

➤ The Lord is the only Teacher or Master in the sense that He is the source "**from whom every nation in heaven and on earth derives its name**" (Eph. 3:15). The expression "do not call anyone a teacher" by Jesus cannot be understood literally; otherwise, Christ contradicts Himself because He called Nicodemus a teacher, "**You are the teacher of Israel, and you do not know it?**" (Jn. 3:10). If our Lord called him a *teacher* who was a preacher of God's word

and Law, then why refuse calling present-day clergy who preach God's word and Law *teacher*?

➤ In "Acts of the Apostles" it is written, **"In the church at Antioch there were prophets and teachers: Barnabas, Simeon who was called Niger, Lucius of Cyrene, Manaen a member of the court of Herod, the ruler, and Saul"** (Acts 13:1). If the Evangelist Luke calls the people teaching in the church of Antioch *teachers*, then why do some refuse to call the clergymen who teach in the church today *teacher*? Similarly, the Apostle James calls the preachers of God's word teachers. **"Not many of you should become *teachers*, my brothers and sisters, for you know that we who teach will be judged with greater strictness"** (Jm. 3:1).

➤ Apostle Paul testifies, **"And God has appointed in the church first apostles, second prophets, third *teachers*"** (1 Cor. 12:28). Also, **"The gifts he gave were that some would be apostles, some prophets, some evangelists, some pastors, and *teachers*"** (Eph. 4:11). If it is God's will, why not call them *teachers*? Apostle Paul also says, **"Those who are taught the word must share in all good things with their *teacher*"** (Gal. 6:6). The Apostle orders the disciples to respect the teachers with this word. The Apostle also affirms that there will come a time when people will not listen to reasonable doctrine but will look for teachers who suit their own desires and talk about things that please them. **"For the time is coming when people will not put up with sound doctrine, but having itching ears, they will accumulate for themselves *teachers* to suit their own desires"** (2 Tim. 4:3). If the Apostle even calls the false teachers *teachers*, how

much more should preachers of the truth be called *teachers*?

➤ Lord Jesus said, **“And do not be called teachers because Christ is your *teacher*”** (Mt. 23, 10). Our Teacher and the only Leader of our salvation is Christ Himself. This word of the Lord is different from His previous words. In the first two, Jesus says, “Do not call anyone a teacher,” and “Do not call anyone your father,” and now He does not say, **“Do not call,”** but He says, **“Do not be called.”** Saying “do not call” is different, and “do not be called” is different. By saying “do not call,” the Lord Jesus shows that no one should think he is leading people to salvation, the author of which is the Lord God. **“Day by day, the Lord added the saved to their number”** (Acts 2, 47).

➤ Jesus Himself said, **“But not so with you; rather the greatest among you must become like the youngest, and the leader like the servant”** (Lk. 22:26). This word of Jesus confirms that a true leader and teacher should see himself as the servant of salvation and truth, not the leader. The Apostle Paul calls the true servant of the Church *leader* on various occasions, saying, **“Remember your *leaders*, those who spoke the word of God to you... Obey your *leaders* and submit to them, for they are watching your souls and will give an account. Let them do this with joy and not with sighing - for that would harm you”** (Heb. 13:7, 17). And again, **“But we appeal to you, brothers and sisters, to respect the *leaders* appointed by the Lord over you, as well as to those who discipline you”** (1 Thess. 5:12).

“Do not call anyone your *father*...”

➤ The followers of the sectarian movements accuse us, saying that all Orthodox and Catholic clergymen, disregarding this commandment of Christ, force people to call themselves *father*. Meanwhile, the Lord Jesus wanted to say that only one Creator and heavenly Father sympathizes with the fallen and the poor, comforts those who struggle under the yoke of the Law, and watches over His children to free them from evil. As we have already mentioned, the Pharisees and teachers of the Law were not like this. Instead of liberating their followers from the yoke of the Law, on the contrary, they enslaved them to the yoke of the Mosaic Law. Those who like to be called *father* but do not practice fatherhood, who, instead of leading or shepherding their flocks, shepherds themselves, should not be called *father*. The prophet Ezekiel declares, **“Because My flocks were betrayed, My flocks became food for the beasts of the desert, because there were no shepherds, the shepherds did not look for My flocks, the shepherds fattened themselves and did not graze My flocks”** (Ezek. 34:8-9). Such were the Pharisees and teachers of the Law. That is why the Almighty God says, **“Behold, I am against the shepherds, and I will demand My sheep from them and make them stop tending sheep. So, the shepherds will not feed themselves anymore, but I will save My sheep from their mouth so they will not be food for them”** (Ezek. 34:10).

➤ The word *father* for a parent was used for the first time with God's approval by Adam when speaking about the woman; he said, **"For this reason, a man shall leave his *father* and his mother, and be joined to his wife; and they shall become one flesh"** (Gen. 2:24). God Himself used the word *father* for a parent in the Ten Commandments, saying, **"Honor your father and your mother..."** (Exod. 20:12, Deut. 5:16). And in the book of Proverbs, Solomon the Wise says, **"Listen, my son, to your father, who fathered you"** (Prov. 23:22).

➤ In the Holy Bible, fatherhood is not limited only to our earthly fathers and God. It is also used to mention other people. In addition to biological or legal fathers, the word *father* is used as a sign of respect and honor for those with whom we have a special relationship. For example, Joseph tells his brothers about the special fatherly relationship given to him by God with the king of Egypt, **"So it was not you who sent me here, but God; and he has made me a *father* to Pharaoh, and lord of all his house and ruler over all the land of Egypt"** (Gen. 45:8-9).

Job shows that he played a fatherly role for the poor, **"I was a *father* to the poor, and I searched out the cause of him whom I did not know"** (Job 29:16). And God Himself declares that He will give a fatherly role to Eliakim, the steward of the house of David, **"In that day I will call my servant Eliakim, the son of Hilkiah... and I will clothe him with a robe, and will bind a girdle on him, and will commit... authority to his hand; and he shall be a father to the inhabitants of Jerusalem and the house of Judah"** (Is.

22:20-21). This type of fatherhood applies not only to wise counselors like Joseph but also to benefactors like Job. This also applies to those who have a fatherly spiritual relationship with one another. For example, Elisha looked at Elijah when the latter was ascending to the sky in a storm and cried out, **“My father, my father, the chariots and horsemen of Israel!”** (2 Kings 2:12). Later, Elisha himself was called *father* by the king of Israel. **“When the king of Israel saw them, he said to Elisha, “My father, shall I kill them?”** (2 Kings 6, 21).

➤ Jesus, by saying, “Do not call anyone your father,” uses “hyperbole” (exaggeration) to warn His followers that no one should pridefully seek titles of honor. His words are not understood literally in that context. The spiritual fatherhood of New Covenant priests is an extension of an extension of its application to Old Covenant priests. It is said in the book of Judges, **“And Micah said to him, ‘Stay with me, and be to me a father and a priest...’”** (Judges 17:10). Likewise, **“The priest said to them, “What are you doing?” They answered him, ‘Be quiet! Don’t say a word. Come with us and be our father and priest’”** (Judges 18:18-19).

➤ Some Protestants claim the usage of calling people *father* has changed in the New Testament. Although calling some people *father* may have been permitted in the Old Testament, it has not been permitted since the time of Christ. This claim, of course, fails for several reasons. “Do not call anyone on earth your father” cannot be understood literally; otherwise, Christ contradicts Himself. Jesus Himself used the word *father* for earthly fathers (see Mt. 7:9).

Telling the parable of the poor Lazarus and the rich man, Lord Jesus showed how the rich man was in torment in hell, seeing Abraham and Lazarus in his arms, cried out and said, **“Father Abraham, have mercy on me”** (Lk. 16:24). Here he called Abraham a *father* and Abraham called him a “son.” Abraham became a father not only for the Jews but for the believers of all nations. **“And he received the sign of circumcision, a seal of the righteousness of the faith which he had while uncircumcised so that he might be the father of all who believes without being circumcised, that righteousness might be credited to them”** (Rom. 4:11). Therefore, all nationalities can be his spiritual heirs. **“For this reason, it is by faith, so that it may be by grace, so that the promise will be guaranteed to all the descendants, not only to those who are of the Law but also to those who are of the faith of Abraham, who is the father of us all, as it was said”** (Rom. 4:17-18). Apostle Paul calls Abraham the father of us all. **“Abraham, who was in despair, believed in the hope that he would be the father of many nations”** (Rom. 4:16).

➤ Jesus tells a parable where the son turns to his physical father, **“Father, I have sinned against heaven, and before you, I am no longer worthy to be called your son”** (Lk. 15:21). But Jesus does not blame the prodigal son when he calls his physical father *father*.

➤ The evangelist Matthew, after hearing these strict words of Jesus (“Do not call anyone on earth your father”), wrote in his Gospel that Jesus saw James and his brother

John in the boat **“together with their *father* Zebedee”** (Mt. 4:21).

➤ The Apostles call not only God *Father*. The Apostle Peter says, **“The God of Abraham, Isaac, and Jacob, the God of our *fathers*, has glorified His servant Jesus”** (Acts 3:13). Similarly, **“The God of our *fathers* raised Jesus, whom you put to death by hanging Him on a cross”** (Acts 5:30). And John the Apostle wrote in his letter, **“I am writing to you, *fathers*, because you know him who is from the beginning”** (1 Jn. 2:13).

➤ Apostle Paul clearly shows that our earthly fathers should be called *fathers* because he says, **“God is treating you as sons; for what son is there whom his *father* does not discipline? If you are left without discipline, in which all have participated, then you are illegitimate children, not sons”** (Heb. 12:7-8). The Apostle says about his ancestors coming out of Egypt, **“I don’t want you to be ignorant that, brethren, our *fathers* were all under the cloud, and all passed through the sea”** (1 Cor. 10:1). He said the same, addressing the people. **“Brethren and *fathers*, hear the defense which I now make before you”** (Acts 22:1).

➤ The father-son spiritual connection has been traditionally passed down for centuries. The Apostle John addresses all his disciples. **“My little children”** (1 Jn. 2:1). The Apostle Paul said the same. **“My children, with whom I am again in labor until Christ is formed in you”** (Gal. 4:19). Shouldn’t we call the priest who, like the Apostle Paul, suffers for his believers as a *father*? He addresses Titus with fatherly love. **“To Titus, my true son in a common faith”**

(Tit. 1:4). He writes to Timothy. **“To Timothy, my beloved son in the faith”** (1 Tim. 1:2). Again, he wrote to Philipians, **“But you know of his proven character, that he served with me in the furtherance of the gospel like a child serving his father”** (Phil. 2:22). And again, he wrote to the believers of the Church of Thessalonica, **“Just as you know how we were exhorting and encouraging and imploring each one of you as a father would his own children”** (1 Thess. 2:11).

➤ Apostle Paul calls himself *father* on various occasions. In his letter to Philemon, he writes, **“I am appealing to you for my child, Onesimus, whose father I have become during my imprisonment”** (Phil. 1:10). Titus and Timothy, Onesimus, and the disciples of all the apostles, in their turn, accepted and honored their spiritual fathers with filial love. If we honor our relative and physical fathers by calling them *fathers*, why can't we also call them *fathers* who spiritually “suffer birth pains” (see Gal. 4:19) for us, who instruct and comfort us so that we are spiritually reborn by growing from faith to faith? From the following words of the Apostle Paul, we understand why he calls himself the father of believers. Perhaps the most pointed New Testament reference to the theology of the spiritual fatherhood of priests is the statement of the Apostle Paul, **“I am not writing this to make you ashamed, but to admonish you as my beloved children. Though you might have ten thousand guardians in Christ, you do not have many fathers. Indeed, in Christ Jesus, I became your father through the gospel. I appeal to you, then, to be imitators of me. For this reason, I sent you Timothy, who is my**

beloved and faithful child in the Lord, to remind you of my ways in Christ Jesus, as I teach them everywhere in every church” (1 Cor. 4:14-17).

➤ People tend to turn to some external authority. On that occasion, The Apostle Paul defended his fatherhood by writing, **“For I have been informed concerning you, my brothers and sisters, by Chloe’s people, that there are quarrels among you. Now I mean this, that each one of you is saying, “I am with Paul,” or “I am with Apollos,” or “I am with Cephas,” or “I am with Christ.” Has Christ been divided? Paul was not crucified for you, was he? Or were you baptized in the name of Paul?”** (1 Cor. 1:12-13). That is why Christ forbids this sectarianism, where the teacher’s name becomes a banner of struggle against other sectarians. But the Lord Jesus did not forbid changing the spiritual ties, similar to the relationship between father and children.

➤ The first martyr of the New Covenant, St. Stephen the protomartyr, inspired by the Holy Spirit, answered the chief priest’s question as follows. **“Brethren and *fathers*, listen: The God of glory appeared to our father Abraham”** (Acts 7:2). How would the Holy Spirit have inspired St. Stephen to call the Pharisees *fathers* if Christ forbade it? St. Stepanos, remembering Moses, said, **“This is he who was in the congregation in the wilderness with the Angel who spoke to him on Mount Sinai, and with our *fathers*, the one who received the living oracles to give to us, whom our *fathers* would not obey, but rejected. And in their hearts, they turned back to Egypt”** (Acts 7:38-39). Then he

continues. **“Our *fathers* had the tabernacle of witness in the wilderness, as He appointed, instructing Moses to make it according to the pattern that he had seen, which our *fathers*, having received it in turn, also brought with Joshua into the land possessed by the Gentiles, whom God drove out before the face of our *fathers* until the days of David”** (Acts 7:44-45). And again, he said, **“You stiff-necked and uncircumcised in heart and ears! You always resist the Holy Spirit; as your *fathers* did, so do you. Which of the prophets did your *fathers* not persecute? And they killed those who foretold the coming of the Just One, of whom you now have become the betrayers and murderers”** (Acts 7:51-52).

➤ Jesus tells His disciples the following very important words, **“And everyone who has left houses or brothers or sisters or *father* or mother or wife or children or lands, for My name’s sake, shall receive a hundredfold, and inherit eternal life”** (Mt. 19:29). Jesus also said, “ So Jesus answered and said, **“Assuredly, I say to you, there is no one who has left house or brothers or sisters or *father* or mother or wife or children or lands, for My sake and the gospel’s”** (Mk. 10:29). Those who left their homes and families for Christ their relatives were accepted by other Christian families. All the Apostles were fathers to Christians, and all Christians were brothers and sisters to each other. How should this commandment of Christ, that Christians should have a hundredfold father, be fulfilled if they cannot call anyone *father*?

➤ Christ, saying, **“Do not call anyone on earth your father,”** does not speak about the external, but the internal. He condemns not the calling *father* but the inner state of the soul that can be reflected in such a title. And it is not the one who says *father* who is condemned, but the one who demands such an address. There is a vain desire; there is a desire to preside over meetings and honor, and this is what Christ condemns. It is not the fact that teachers and students in every society are reprehensible, but the proud desire to exalt the human personality is reprehensible. And this is not only the clergy’s fault but a much more widespread sin.

➤ All Christians know that the heavenly Father is the only source of life, and only God should be worshipped. But it is also necessary to love and honor spiritual leaders and fathers through whom we learn about God. According to the commandment, **“Honor your father and mother,”** we must also love and honor our earthly fathers and mothers (Mk. 10:19). The sectarian movements that teach this commandment to their listeners should not rush to accuse the Orthodox believers. It is also useful to read the following scriptural testimonies, **“And you, fathers, do not provoke your children to wrath, but bring them up in the training and admonition of the Lord”** (Eph. 6:4).

“Do not speak harshly to an older man, but speak to him as to a *father*, to younger men as brothers” (1 Tim. 5:1).

“It is for discipline that you have to endure. God is treating you as sons; for what son is there whom his *father*

does not discipline? If you are left without discipline, in which all have participated, then you are illegitimate children and not sons. Besides this, we have had earthly *fathers* to discipline us, and we respected them. Shall we not much more be subject to the Father of spirits and live?" (Heb. 12:7-9).

➤ Each person bears the stamp of divine perfections and attributes of God's image. As these attributes are revealed through the life of Christ, man becomes more and more like God. It is assumed that the clergy were chosen among the most righteous and worthy Christians (see Acts 6:3). This means that the priest, even as a man, reflects the heavenly Father's perfections more than others. During his pastoral activity, the priest performs the sacrament of Baptism and spiritually nourishes the community members entrusted to him. He shows sincere sacrificial love and care for his flock, being the spiritual father of his spiritual children.

➤ We called the priest *father* because he resembles the Heavenly Father in his service. Besides, he resembles the best earthly fathers as conscientious guardians and educators of his beloved children. That's why they call him *father*. Christ condemned the scribes and Pharisees, who, although they said true things, but their deeds did not match their words. The Lord says, **"Therefore, do whatever they teach you and follow it; but do not do as they do, for they do not practice what they teach"** (Mt. 23:3). These words of the Savior are addressed to us as well, and this is a warning to us so that we do not imitate them.

➤ Honorary names and titles are not associated with a specific person but with the service entrusted to a given individual. If the celibates are called *holy fathers*, it is not because he is personally holier than any other saint but because he provides a high, holy, and responsible service. Honorary names and titles show the respect believers give to the anointed ministers of the Church.

➤ No one can be forced to address this or that person with the word *father*. Calling a priest *father* is not a requirement of church dogma but a call from the heart, family, and intimacy. Some words and names are used only in an intimate environment or between relatives. It is impossible to ban these manifestations of love. You cannot forbid a brother to be called a “brother” and a spiritual father to be called a *father*. If the fathers of our families can be called *fathers*, how much more can those clergymen of God’s Family, the Church, be called fathers, who are ordained by Christ to be fathers to His Church, the members of His Body?

➤ Being called a *father* refers to the close relationship of love in families. All church believers form one spiritual family, and just as there are spiritual brothers and sisters, there will be spiritual fathers and children. Therefore, the honorable title *father* fully corresponds to the ordained anointed priest of Jesus Christ, endowed with divine graces. We call the priest *father* because, in all matters related to the holy faith of Christ, the chosen priest fulfills his fatherly obligations by representing the heavenly Father. Believers

are considered his spiritual children, for whom he cares in a paternal, fatherly way.

➤ Sectarians refuse to call clergymen fathers not because they follow and obey the words of Jesus but because they reject the legal apostolic succession and church authority. Even one of the earliest leaders of the Protestant Reformation, John Calvin himself, believed that the Apostle Paul correctly called himself *father*. He wrote, “While Paul claims for himself the appellation of father, he does it in such a manner as not to take away or diminish the smallest portion of the honor which is due to God... God alone is the Father of all in faith... But they whom He is graciously pleased to employ as His ministers are likewise allowed to share with Him in His honor.”⁶

➤ The priest is called the *holy father* because he is a spiritual father, the master of his spiritual flock, and leads his believing flock with the authority he received from God. Since the Bible frequently speaks of this spiritual fatherhood, we acknowledge it and follow the custom of the apostles by calling priests *father*. Failure to acknowledge this is a failure to recognize and honor a great gift God has bestowed on the Church, the spiritual fatherhood of the priesthood. The priest should reconcile the lost sinners in the same spirit as the father with his prodigal son, looking for a way back to God. As a father listens to his child, a priest should listen to his spiritual children, providing counsel and consolation. We must constantly pray for our

⁶ <http://ww1.antiochian.org/node/19193>

priest fathers, especially those who serve in our own parishes, so that by God's grace, they may strive to fulfill the sacred duty of being *fathers*.

➤ Honorary names and titles are not associated with a specific person but with the service entrusted to a given individual. Suppose the celibate priest is called "Hayr Sourb" (Holy Father). In that case, it is not because he is personally holier than any other saint but because he provides a high, holy, and responsible service. Honorary names and titles show the respect believers give to the anointed ministers of the Church. When addressing the clergy in the Armenian Church, one should say "Surbazan Hayr" if he is a bishop, *Hayr Sourb* if he is a celibate priest, and "Der Hayr" if he is a married priest. We greet them by saying "Asdvadz Oknagan, Surbazan Hayr" (God be your Helper *Surbazan Father*) if he is a bishop or archbishop, "Asdvadz Oknagan Hayr Sourb (God be your Helper *Hayr Sourb*) if he is a celibate priest, and "Orhneceq Der Hayr" (*Bless me Father*) if he is a married priest. And we greet the Catholicos we say "Asdvadz Oknagan, Vehapar Der" (*May God be your Helper Your Holiness*).

➤ The schism preachers should be asked if they are so strict about God's word and believe that no one on earth can be called *father*, then don't they call their fathers *father*? They are reliable titles. So why don't they forbid their children to call them *father* or "daddy"? And how not to call the shepherd *father* who, like the prophet Moses, prefers to see his name erased from the Book of Life than to see his flock punished (see Exod. 32, 31).

Why do we call the priest “Der” (lord⁷, master)?

The sectarians accuse us of addressing the priest with the word *Der* (*Lord*). Meanwhile, we do not use *Der* only when addressing God. The Holy Bible clearly shows that no one should be called *Master* in the absolute divine sense, but they can be used as a form of address, as Christ and His apostles did. Christ accepts using the word *Der* in various aspects of life. For example, the Lord says, **“A student is not more than a teacher, and a servant is not more than his *master*. It is enough for the disciple to be like his teacher and the servant to be like his *master*. If the *master* of the house was called Beelzebub, how much more his family”** (Mt. 10:24-25). Here, Christ uses the word *master* in addition to the word *Der* (*Lord*). In the parables that He told, Christ often made comparisons between the relationship between the master and the servant, using the word *master* many times in an acceptable way (see Mt. 13, 27-29. 52; 18, 24-25, 33-35; 24, 21; 33: 40; 45-51; 25, 19-21; Lk. 17, 9-10; 20, 15).

➤ The word “Lord” refers to rulers of various kinds - heavenly and earthly - such as God, king, master, commander, possessor, husband, governor, prince, prophet, father, and captain. In the book of Genesis, we read, **“Sarah laughed within herself, saying, After I am waxed old shall I have pleasure, my lord being old also?”** (Gen. 18:12). It is

⁷ The word “lord” or “master” in the Armenian Bible is translated as “Der” (or “Ter” in Eastern Armenian).

the Hebrew word אֲדוֹן (*adon*) and means “lord” or “master,” one who has authority over another. In this example, this word is a description of Abraham, Sarah’s “lord.” St. Peter says, **«Sarah, who obeyed Abraham and called him her lord»** (1 Pet. 3:6) .

➤ In the book of Acts, we read that when the jailer wakes up and sees the prison doors open, he falls in shock before Paul and Silas. And taking them out, he said, **“My masters, what must I do to be rescued?”** (Acts. 11:30) or **“Sirs⁸, what must I do to be saved?”**

➤ The word *Der* was also considered acceptable by Christ’s apostles, who used it many times in their writings. The Apostle Paul uses the word *master* in his letters on different occasions. Here are some examples:

“The woman is not the *master* of her body, but the man; in the same way, a man is not the *master* of his own body, but the woman is” (1 Cor. 7:3-4).

“For even if there are so-called gods whether in heaven or on earth, as indeed there are many gods and many *lords*, yet for us there is only one God, the Father, from whom are all things, and we exist for Him; and one Lord, Jesus Christ, by whom are all things, and we exist through Him” (1 Cor. 8:5-6).

“Servants, obey in all things your *masters* according to the flesh, not with eyeservice as men-pleasers, but in singleness of heart, fearing God” (Col. 3:22).

⁸ “Diark” (Տիրար) in Armenian versions of the Bible, and “Rabbotai” in the Hebrew version, meaning “my masters.”

“Servants, obey your earthly *masters* with respect and fear and with sincerity of heart, just as you would obey Christ... And *masters* do the same to them. Stop threatening them, for you know that you have the same Master in heaven, and there is no partiality with him” (Eph. 6, 5-9).

“Exhort servants to be in subjection to their own *masters*, and to be well-pleasing to them in all things; not gainsaying” (Tit. 2:9).

“Let as many as are servants under the yoke count their own *masters* worthy of all honor, that the name of God and the doctrine be not blasphemed. And they that have believing *masters*, let them not despise them because they are brethren; but let them serve them rather because they that partake of the benefit are believing and beloved. These things teach and exhort” (1 Tim. 6:1-2).

➤ According to the Apostle Peter, all those called *masters* on this earth have their only absolute Lord in heaven. **“Servants, be in subjection to your masters with all fear, not only to the good and gentle but also to the forward. For this is acceptable, if for conscience toward God a man endures griefs, suffering wrongfully. For what glory is it, if, when you sin, and are buffeted for it, ye shall take it patiently? But if, when you do well and suffer for it, you shall take it patiently, this is acceptable with God” (1 Pet. 2:18-20).** He also writes, **“As Sarah obeyed Abraham, calling him lord: whose children ye now are, if ye do well, and are not put in fear by any terror” (1 Pet. 3:6).** St. John the Theologian, in his book “Revelation” writes, **“They will**

make war on the Lamb, and the Lamb will conquer them, for he is Lord of *lords* and King of kings, and those with him are called and chosen and faithful” (Rev. 17:14). Again, “And on his robe and the parts of his body was written an inscription, Kings of kings and Lord of *lords*” (Rev. 19:16).

